

ПУТЕВИМА РЕЧИ
Зборник радова у част Даринки Гортан Премк

Издавач:

Филолошки факултет Универзитета у Београду
Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

За издавача:

Проф. др Љиљана Марковић

Уредник:

Рајна Драгићевић

Рецензенти:

Академик Предраг Пипер

Проф. др Божо Ћорић

Проф. др Срето Танасић

Идејно решење корица:

Лепосава Кнежевић

Лектор и коректор:

Мер Весна Николић и аутори

Припрема и штампа:

Чигоја
Ш Т А М П А

office@cigoja.com

www.chigoja.co.rs

Тираж:

300

ISBN 978-86-6153-464-5

ПУТЕВИМА РЕЧИ

Зборник радова у част Даринки Гортан Премк

Уредник:
РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ

Београд
2017.

ПРОФ. ДР ДАРИНКА ГОРТАН ПРЕМК

САДРЖАЈ

Уредничка белешка.....	11
Биографија проф. др Даринке Гортан Премк.....	13
Марија С. Ђинђић	
Библиографија проф. др Даринке Гортан Премк.....	15

ДОПРИНОС ДАРИНКЕ ГОРТАН ПРЕМК СРПСКОЈ ЛИНГВИСТИЦИ

Рајна М. Драгићевић	
Лексиколошка истраживања Даринке Гортан Премк.....	41
Марина Љ. Спасојевић	
Допринос проф. др Даринке Гортан Премк српској лексикографији	53
Александра М. Марковић	
Граматицка истраживања Даринке Гортан Премк.....	73
Александар М. Милановић	
Даринка Гортан Премк као историчар језика	91

ЛЕКСИКОЛОГИЈА

Милорад М. Радовановић	
Градабилна vs неградабилна антонимија	109
Милорад П. Дешић	
Кроатизми у једнотомном рјечнику српског језика.....	121
Данко М. Шипка	
Лексички слојеви словенског културног идентитета	131
Jasmina Moskovljević Popović	
Prve reči i kako ih odrediti: teorijsko-metodološki problemi u proučavanju ranog leksičkog razvoja.....	143
Драгана Д. Вељковић Станковић	
Реификација човека у српском жаргону	157

Весна Р. Крајишник	
Асоцијација у настави српског као страног језика.....	173
Мариана З. Алексић	
О галицизмима у савременом српском и бугарском језику (семантичка анализа).....	187
Елизабета М. Бандиловска	
Примена на компоненцијално-семантичката анализа врз материјал од македонскиот јазик (во знак на благодарност и почит кон личноста и делото на проф. Даринка Гортан Премк)	199

СИНТАГМАТСКИ ЛЕКСИЧКИ ОДНОСИ, ФРАЗЕОЛОГИЈА

Ольга И. Трофимкина	
Библеизми <i>юдоль плачевная</i> и <i>земля обетованная</i> в руском и сербском литературних језиках	215
Стана С. Ристић	
Правила спојивости у реализацији лексичког значења и начин њиховог представљања у дескриптивним речницима	223
Првослав Т. Радић	
О фразеологизму „набити се у ћутинце” (лингвокултуролошки приступ)	231
Гордана Р. Штрбац	
Фразеологизми са значењем карактерних особина људи	245
Наташа С. Вуловић	
Принципи и методе лексикографске обраде фразеолошке грађе у описном речнику савременог српског језика.....	259

ЛЕКСИКОГРАФИЈА

Твртко Т. Прћић	
Какав нам специјализовани речник српског језика највише треба	275
Ивана В. Лазић Коњик	
Ка речнику језика фолклора	297
Ђорђе Р. Оташевић	
Класификација школских речника српског језика.....	314

Ненад Б. Ивановић

- Лексикографски поступак у *Огледу* Речника СКА (1944)
и Речнику САНУ (на примеру обраде полисемних речи)..... 325

СЕМАНТИЧКО-ДЕРИВАЦИОНА ИСТРАЖИВАЊА**Zuzanna V. Topolińska**

- Derywacja semantyczna 341

Вера М. Васић

- Семантичко-деривационом анализом до социокогнитивног концепта
(на примерима основних лексема лексичко-семантичке
групе 'особа' у српском језику)..... 345

Branko Đ. Tošović

- Derivacioni internet 375

Гордана Р. Штасни

- Суфиксална синонимија у српском језику 387

Dušanika S. Vujić

- Glagoli kretanja pomoću prevoznog sredstva –
leksičko-semantičke i tvorbene karakteristike..... 399

Јасмина Н. Дражић

- Семантичко-деривационо гнездо лексеме *брат* и његове
културолошке импликације у *Српском рјечнику* Вука Ст. Караџића..... 415

Марија С. Ђинђић

- Семантичко-деривациони речник српскога језика – модел
за семантичко-деривациони речник турцизама у српском језику..... 427

Мирјана К. Илић

- Деривационо гнездо придева *бео* у српском језику 441

Неђо Г. Јошић

- Народни називи воћака у српском језику у свјетлости
важнијих творбених модела..... 461

СЕМАНТИКА, ПРАГМАТИКА**Милош М. Ковачевић**

- Стилски маркиране конструкције корекције у српском језику 477

Душка Б. Кликовац

- О употреби заменичких прилога за време *онда* и *тад(а)*..... 495

ДИЈАХРОНИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА

Гордана М. Јовановић

- Бог је на прави начин сачинио наш словенски језик,
јер све што Бог сатвори добро је веома 519

Јасна Б. Влајић-Поповић

- Из историјата једног српског лингвистичког термина
(*позајмљеница* – једна *позајмица* која се не узима *позајмицѐ*)..... 527

Марта Ж. Бјелетић

- Лексикографска обрада с.-х. глагола *kānati* 'stillare'
(полисемија или хомонимија?)..... 537

Милица Н. Радовић Тешић

- О *Лингвистичким састанцима* у Институту за српски језик САНУ
(од 24. 10. 1952. до 12. 5. 1958. године)..... 549

МОРФОЛОГИЈА, СИНТАКСА И ПРАВОПИС

Branka Z. Tafra

- Gramatička polisemija..... 563

Живојин С. Станојчић

- Један пример развојне дијалектике у тумачењу
језичких јединица у синтакси..... 577

Радоје Д. Симић, Јелена Р. Јовановић Симић

- О неким аспектима граматичког и физичког времена
у структури српског језика 583

Весна Ј. Ломпар

- Енклитички облик заменице *себе* у генитиву? 595

Миливој Б. Алановић

- Пример лексикализације значења:
улога допунске реченице уз један тип именичког регенса 601

Ljudmil A. Spasov

- Interviews of three macedonian language speakers, two from
Boboshtica (Boboshticë) and one from Shestevo (Sidirohori)..... 615

Вељко Ж. Брборић

- О растављању речи на крају реда..... 629

Владан З. Јовановић

- О облицима компаратива у описним речницима српског језика..... 639

Неђо Г. Јошић*

Институт за српски језик САНУ
Београд

НАРОДНИ НАЗИВИ ВОЋАКА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ У СВЈЕТЛОСТИ ВАЖНИЈИХ ТВОРБЕНИХ МОДЕЛА**

Рад се бави творбеним аспектима српске народне воћарске терминологије. У њему се дају важнији творбено-семантички параметри који су имали пресудан значај при именовању воћака на српском етничком поднебљу, предочавају се специфичности појединих видова именовања и дају важнији творбени типови као својеврсни кључ за њихова бројна и разноврсна имена.

Кључне ријечи: српска воћарска терминологија, творбено-семантички аспект, творбени типови, лексикологија и творба ријечи, српски језик.

Свако истраживање терминологије, било да је у питању каква савремена стручна терминологија или традиционална народна терминологија неке области живота, материјалног или духовног стваралаштва, чини сложен и приметан посао, између осталог и због проблема који настају при утврђивању терминолошког статуса неке лексичке јединице или какве њене семантичке реализације што излази из круга општих лексичких значења. Говорећи о полисемији као „општејезичкој категорији”, Л. Згуста наводи и једно уопштено запажање: „Заиста, полисемија је тако честа појава да, уопштено узев, само веома специфичне ријечи [...] и термини нису полисемантични. А чак су и стручни термини чешће полисемантични него што би се мислило” (Zgusta 1991: 63). Друге потешкоће скопчане су с

---

* nedjo.josic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је израђен је у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у цјелини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

њиховим дефинисањем и одређивањем односа према јединицама општег лексичког фонда.¹

Појам традиционална народна култура посве је широк. Он обухвата различите области живота, материјалног и духовног стваралаштва, а лексикографска представа о њима, њихово лексиколошко сагледавање и анализа у српској науци о језику некако су остали на маргинама главних лингвистичких проучавања. Чинило се нешто на махове, било је давних мање или више успјелих прилога или ваљаних новијих индивидуалних остварења у виду приручника или рјечника (нпр. Ј. Живановић, *Српски рјечник за кованције*, Нови Сад 1877, А. Вуковић, *Народна ветеринарска терминологија*, Београд 1939, Михајловић–Вуковић, *Српскохрватска лексика рибарства*, Нови Сад 1977), али мало шта да је систематски испитано и доведено до краја.

Последње деценије XX вијека и почетак овог уносе више свјетлости у различите термилошке области. Термилошким истраживањима обухватају се уже или шире регије (као што се то чини у новосадској лингвистичкој средини) или се неке термилошке области испитују на нивоу српског језичког поднебља као цјелине (као што се то данас обично чини у београдској). Уопште, терминологији се приступа систематичније и живље, она се рашчлањује, анализира и описује на различитим нивоима језичке структуре уз примјену савременијих теоријско-методолошких поставки у анализи.

Оно што представља посебан проблем при проучавању народне терминологије свакако је корпус. Формирање иоле цјеловитијег корпуса (уколико он није заснован на теренском испитивању какве уже области) само по себи је својеврстан подухват. Корпус српске народне воћарске терминологије, о чијим ће творбеним аспектима овдје бити ријечи, захтијевао је ексцерпцију бројних дјела, од енциклопедија, рјечника и приручника, до етнографских студија, појединих листова и часописа. Међу њима најважније мјесто заузимају рјечници (Вуков *Српски рјечник*, *Речник САНУ*, Матичин *Речник српскохрватскога књижевног језика*), а остало чине приручници, зборници и чланци, на основу којих је употпуњен и заокружен корпус.² Тако формиран корпус пружио је лијепу грађу, грађу погодну за лексичко-семантичку (у неким сегментима и етимолошку), творбено-

¹ У том смислу, мислећи превасходно на стручну терминологију, Д. Гортан Премк истиче: „Природа термина, међутим, друкчија је. Од речи општега фонда оне се разликују у семантици, у типу значења. У њиховом је садржају само архисема (или нешто слично архисеми), без сема, само апстракцијом издвојена појмовна вредност реалије на коју се односи номинација термина” (Гортан Премк 1997: 118).

² Њихову библиографију не бих да наводим овдје; она се налази у монографији *Воћарска лексика и терминологија у српском језику* (исп. Јошић 2016: 159–160).

семантичку и културолошку анализу. У монографији *Воћарска лексика и терминологија у српском језику* (Јошић 2016) истакнути су важнији проблеми у творби, творбени аспект дат је у виду прегледа по суфиксима, те предочени најзначајнији творбени типови. Овај рад има за циљ да творбене обрасце дате у наведеној монографији шире постави, илуструје и образложи, јер су и неки други суфикси као творбене компоненте давали основ да се број продуктивнијих типова прошири и тако успостави цјеловитија слика о изведеницама као апсолутно најдоминантнијем виду творбе међу појединачним називима воћака код Срба.

Ако изведени народни називи воћака запремају безмало цио корпус, предочимо укратко који се то још творбени начини спорадично срећу у нашој грађи. То су ријетке сложенице и још рјеђе двочлане термилошке синтагме. Сложени називи појединачних воћака, попут *трношљива* (шљива, општераширено), *белошљива/бјелошљива* (шљива, раширено), *бјелојабука* (јабука, Вуков *Рјечник*) итд., заиста су у живој употреби, али се они чешће замјењују једночланим изведеним називима: *трношљива* ријечју *трновача* (*трњака*), *белошљива/бјелошљива* ријечју *белица/бјелица*. Јабука *бјелојабука* из Вукова *Српског рјечника* обично се у Србији поједностављено зове *беловача*.

За разлику од ових, синтагматске форме, као што је крушка *Миличин водењак* („*Миличин водењак*” ... је ... ту накалемила нека *Милица* из *Наупара*, Левач и Темнић, Мијатовић С., *Речник САНУ*), у народу су права ријеткост. Ипак, што ли су такве лексичке јединице усамљеније у живој употреби, толико је њихов лексиколошки и културолошки значај драгоцјенији и већи. Синтагматске форме, посебно оне страног поријекла, тежике су ка упрошћењу. Процес адаптације код појединих завршавао се настанком једночланих форми, те оне данас живе као изведене ријечи: њем. *Kaiserbirne* → *кајзиберка* или *кајзиперка* (крушка, Славонија) → *кајзерка* (Тамнава); *царска крушка* → *царевка* (крушка, Драгачево) итд. Код ријетких је адаптација ишла у два правца. Нпр. назив *Адамова парменка* (јабука) на нашем се тлу адаптирао као: а) *адамовка* (јабука, Славонија) – што је показатељ да је творбено-семантичко тежиште за настанак изведене лексичке јединице почивало на првом члану; б) *парменка* (јабука, прилично раширена у новије вријеме) – што показује да је први (антропонимијски) члан отпао, а други члан у потпуности преузео функцију именовања. Таквих примјера несумњиво има још, нпр. *Жифарова масловка* (крушка) → *масловка*, али су језички подаци, па и овај наведени, недовољни за недвосмислено тврђење да једночлана форма настала управо од претходне, оне с француским именом *Жифар* као одредбеним чланом синтагматскога назива (јер *масловке* чине читаву групу крушака маслених плодова, а по поријеклу их има домаћих, а још више страних).

Ситнагматске форме најчешће се срећу у воћарским приручницима. То су углавном називи страног поријекла доспјели заједно са садницама или на какав други начин на српско тле. Њихове обличке форме редовно су показатељ непревредлог језичког стања. Напосљетку, бројни двочлани називи страног поријекла, обично с именом као једним чланом, нпр. *генерал Тотлебен* (крушка), *Паркеров пепинг* (јабука), остали су у старијим воћарским приручницима пуки помолошки и језички факти: помолошки – као доказ да се у српској воћарској пракси није укоријенило или није прихваћено без изузетка све што је страно; језички – као доказ да се у језик не утквају сви страни језички елементи без остатка (неки отпадају и бивају одбачени прије него што се и приме).³

Да се вратимо изведеницама и њиховим творбеним моделима.

Ако се из творбене анализе искључе горенаведени начини грађења, те терминологија недовољно јасне семантике, а преглед усмјери ка изведеницама као најдоминантнијој творбеној категорији — оно што се намеће као факат јесте чињеница да постоји изузетно велик број основа или основинских ријечи и исто тако необично велик број суфикса. Именичке, придјевске, те ономастичке основе (глаголске чине праву ријеткост) креирале су семантички план народних назива воћака код Срба, а суфикси као творбени чланови „врло уопштене семантике” (Драгићевић 2007: 192), у споју са творбеним основама, уобличавали њихова имена.

Плод зреле воћке у номинацији је показао импозантан деривациони потенцијал. Плодови наших воћака, посебно јабука и крушка (унеколико и плодови шљива, трешања и смокава итд.), познају мноштво варијетета. Природна разноликост плодова једне воћне врсте (веома често и више њих) предодредила је потребу за међусобном диференцијацијом, а језички израз диференцијације испољавао се у именовању. Сама имена у народу настајала су непосредним или метафоричким путем. Главни критеријуми за именовање воћака на српском етничком поднебљу, критеријуми системског карактера, обухватају сљедеће особине воћнога плода: боја, облик, величина, укус, мирис, структура и вријеме сазријевања. Они би, илустративно, могли да буду представљени на сљедећи начин:

³ Доста података о воћама страног поријекла и њиховим називима пружају малобројни приручници објављени до II свјетског рата. Међу њима издвајамо два: Благоје Тодоровић, *Воћке и воће*, Српска књижевна задруга, Београд 1899; Šerif Bubić, *Izbor sorti voćaka za Bosnu i Hercegovinu (voćni sortiment)*, Svjetlost, Sarajevo 1948. Бројни називи дати у наведеним приручницима једноставно се нису „примили” у језику.

критеријум	непосредно мотивисани	метафорички мотивисани
боја	<i>гакуша</i> (шљива, Сомбор)	<i>восковача</i> (јабука, шљива)
облик	<i>криваја</i> (јабука, Босна)	<i>копљарка</i> (јабука, Шабац)
величина	<i>крупнаја</i> (јабука, Полимље)	<i>лончара</i> (крушка)
укус	<i>горчивка</i> (трешња, Пирот)	<i>шербетлија</i> (јабука и крушка)
мирис	<i>мирисаљка</i> (крушка, Ужице)	<i>босиљкача</i> (крушка, Славонија)
структура	<i>кртајка</i> (јабука, Левач)	<i>памуклија</i> (јабука, Славонија итд.)
вријеме сазр.	<i>рановача</i> (шљива, Колубара итд.)	<i>конопљенка</i> (крушка).

Творбени преглед изведених лексема показује да је у деривацији активно судјеловало преко 80 суфикса (међу њима и оних насталих перинтеграцијом). Њихова дјелотворност ни издалека није уједначена у творби, тако да се грубо, у духу Маретићевих гледишта о плодотворности суфикса (Maretić 1963: 303), могу издвојити продуктивни и мање продуктивни суфикси, или још ближе: продуктивни, продуктивнији, мање продуктивни и непродуктивни суфикси. Творбени карактер воћарске терминологије најупечатљивије осликавају ови први:

а. продуктивни: *-ка, -ача/-јача, -ица;*

б. продуктивнији: *-ара/-јара, -ика/-јика, -анка/-јанка, -уша, -(а)ц, -лија, -уља, -њача.*

У народним називима воћака код Срба, чији се потпуни индекс с изворима даје у монографији *Воћарска лексика и терминологија у српском језику* (исп. Јошић 2016: 159–214), однос између творбених основа и изведених ријечи углавном је прозиран. Полазећи од схватања да је изведена ријеч мотивисана и формом и значењем неке друге ријечи, творбено-семантичка прозирност изведених ријечи омогућавала је рашчлањивање изведених народних назива на саставне творбене елементе (исп. Ћорић 2008: 25). Њихове важније творбене обрасце представимо према категоријалној припадности даваоца основе.⁴

А. Придјев као давалац основе.

Први тип: **придјевска осн. + суфикс -ка** (интегрише лексеме које изражавају особину плода):⁵

⁴ Лијеп преглед изведених ријечи даје Р. Симић (2001: 137–140); подјела творбених модела према даваоцу основе у овом раду ослања се на његов преглед.

⁵ „Наставком *-ка* – наглашава М. Стевановић – од основе придева изводе се именице: *белка* ... *мирисавка*, *мекокорка* ... и др. овакве речи, које именују женска лица или животиње, па и биљке (*ранка*, нпр.), или предмете уопште, с особином која је означена основним придевом” (Стевановић 1981: 481–482). Наводећи називе биљака: *мирисавка* (грожђе, крушка, јабука), *ранка* (воћка), С. Бабић показује како је суфикс *-ка* плодан и код изведеница с придјевским основама (Babić 1986: 244–245). Д. Гортан Премк предочава из Речника САНУ лексему *белка* као карактеристичан примјер семантичко-морфолошког ва-

придј. осн.	суфикс	изведеница	врста воћке (и локација)
<i>бел-/бијел-</i>	<i>-ка</i>	<i>белка</i>	јабука, Врање итд.
<i>кисел-</i>	<i>-ка</i>	<i>киселка</i>	јабука, Пирот итд.
<i>мирисав-</i>	<i>-ка</i>	<i>мирисавка</i>	крушка, Ужице итд.

Други тип: **придјевска осн. + суфикс -ача/-јача** (интегрише лексеме које изражавају особину плода):⁶

придј. осн.	суфикс	изведеница	врста воћке (и локација)
<i>велик-</i>	<i>-ача</i>	<i>великача</i>	јабука, Злакуса
<i>дебел-</i>	<i>-јача</i>	<i>дебелјача</i>	шљива, Тимок итд.
<i>меден-</i>	<i>-јача</i>	<i>медењача</i>	јабука, Црна Гора

Трећи тип: **придјевска осн. + суфикс -ица** (интегрише лексеме које изражавају особину плода):⁷

придј. основа	суфикс	изведеница	врста воћке (и локација)
<i>бел-/бијел-</i>	<i>-ица</i>	<i>белица/бјелица</i>	шљива, трешња итд.
<i>љут-</i>	<i>-ица</i>	<i>љутица</i>	јабука, Херцеговина
<i>црн-</i>	<i>-ица</i>	<i>црница (црница)</i>	трешња, Љештанско

рирања (која, међу осталим, означава и бјеличasto воће – јабуку, крушку, шљиву, грожђе). Развој значења датих под наведеном одредницом (укључујући и друге придјевске деривате с истим творбено-семантичким моделом), ауторка уопштава на следећи начин: „Све су ове семантичке реализације настале независно једна од друге, новим актом варирања, понављањем истог творбеног модела, што за последицу има изостанак међусобног односа једне реализације с другом; све су оне, да тако кажемо, радијално везане за реч у творбеној основи” (Гортан Премк 1997: 133). Задржавајући се на изведеницама: *б(и)елка* (крава или друга животиња), *ранка* (шљива или друго воће итд.), И. Клајн, напротив, сматра да таквих изведеница (изузимајући универбације) има врло мало (Клајн 2003: 134).

⁶ Међу изведеницама с придјевским основама као најбројнијим, С. Бабић као имена биљака са суфиксом *-ача/-јача* наводи: *блатњача* (јабука), *црвењача* (шљива), *водењача* (тиква) итд. (Babić 1986: 78); Бошковић: *мекача* (Art Äpfel), *медењача* (Бошковић 1978: 156); Стевановић: *медењача* (1981: 530).

⁷ Међу бројним изведеницама овог творбеног типа М. Стевановић (1981: 527) наводи: *жутица* (риба или болест), *белица* (пшеница), *раница* (трешња); Бошковић (1978: 274) показује да именице с придјевским општим дијеловима и „структуралним -ица” могу да имају акценат на крају и кратак претходни слог; као примјере наводи: *раница* (: рани), *црница* (грешња). Бабић (Babić 1986: 149) за исти образац наводи дериват *бјелица* (: рани), *црница* (грешња). Бабић (Babić 1986: 149) за исти образац наводи дериват *бјелица* са различитим семантичким реализацијама: животиња (овца, куна), биљка (шљива, трешња, пшеница) итд., и даље (1986: 151): *љутица* (особа, животиња), *киселица* (биљка), *црница* (биљка, ствар) итд.; Клајн (2003: 118) уз изведеницу *црница* (земља) наводи и низ других (углавном без семантичке конкретизације).

Четврти тип: **придјевска осн. + -ика/-јика** (интегрисхе лексеме које изражавају особину плода):⁸

придј. основа	суфикс	изведеница	врста воћке (и локација)
<i>бел-/бијел-</i>	<i>-ика</i>	<i>белика/бјелика</i>	јабука, трешња
<i>жут-</i>	<i>-јика</i>	<i>жутљика</i>	крушка; шљива; трешња, Ваљево
<i>шупљ-</i>	<i>-ика</i>	<i>шупљика</i>	јабука

Пети тип: **придјевска осн. + -уша** (интегрише лексеме које изражавају особину плода):⁹

придј. основа	суфикс	изведеница	врста воћке (и локација)
<i>бел-/бијел-</i>	<i>-уша</i>	<i>бјелуша</i>	шљива, Босна
<i>ран-</i>	<i>-уша</i>	<i>рануша</i>	шљива, Горобилје
<i>риђ-</i>	<i>-уша</i>	<i>риђуша</i>	крушка, Врховина; јабука

Б. Именица као давалац основе.

Први тип: **именичка осн. + суфикс -ача/-јача** (интегрише лексеме које изражавају особину плода):¹⁰

имен. осн.	суфикс	изведеница	врста воћке (и локација)
<i>губа-</i>	<i>-ача</i>	<i>губача</i>	јабука, Славонија

⁸ Стевановић (1981: 485) уз ријеч *црвеника* (коза) наводи још коју, али без семантичке идентификације: *бјелика*, *зеленика*, *горчика*, *љутика*; међу њима једино последње двије (*горчика*, *љутика*) не потврђује наша грађа; Бабић као примјере „у опријевљеној творби” међу ријеткима даје: *црвеника* (вино), *руменика* (вино), *зеленика* и *жутика* (биљке) и још коју (Вабіћ 1986: 248); Клајн (2003: 90) као придјевска образовања овога типа наводи: *шареника*, *црвеника* (као називе јабука), али и друга образовања без семантичке идентификације, нпр. *жутика*, *љутика*, *горчика*, *тврдика*, *меденика*, *воденика*, *зеленика* итд. (неке од њих несумњиво се односе на воћке).

⁹ Уз деривате *мекуша* („какав мек плод – смоква, крушка”), *мркуша* „кобила”, *риђуша* (без идентификације), Стевановић (1981: 536–537) наводи тек још по неки. Одређујући суфикс *-уша* као плодан суфикс, Бабић наводи називе животиња с придјевском основном: *мркуша*, *риђуша*, *шаренуша*, а уз њих и неке друге називе животиња с именичком основном, нпр. *грмуша*, *јастребуша* итд. (Вабіћ 1986: 312). Клајн (2003: 199) као именице истог образовања наводи: *плавуша*, *саравуша*, *дебељуша* (за жену); *риђуша*, *мркуша*, *шаренуша* (за животиње).

¹⁰ Од назива воћака М. Стевановић поред *јајача* „биљка с плодом у облику јајета”, наводи и низ других изведеница исте творбене структуре, нпр. *тањирача* „какав предмет у облику тањира” (1981: 532); у нашој грађи *тањирача* је врста јабуке.

<i>камен-</i>	<i>-јача</i>	<i>камењача</i>	крушка, Ужице
<i>пелим-</i>	<i>-ача</i>	<i>пелимача</i>	јабука, Бастаји
<i>тањир-</i>	<i>-ача</i>	<i>тањирача</i>	јабука

Други тип: **именичка осн. + суфикс -ка** (интегрише лексеме које изражавају особину плода):¹¹

имен. осн.	суфикс	изведеница	врста воћке (и локација)
<i>бостан-</i>	<i>-ка</i>	<i>бостанка</i>	крушка, Драгачево
<i>зејтин-</i>	<i>-ка</i>	<i>зејтинка</i>	јабука, Србија
<i>кантар-</i>	<i>-ка</i>	<i>кантарка</i>	крушка

Трећи тип: **именичка осн. + -ара/-јара** (интегрише лексеме које изражавају особину плода):¹²

имен. осн.	суфикс	изведеница	врста воћке (и локација)
<i>бронз-</i>	<i>-ара</i>	<i>бронзара</i>	крушка, Ужице
<i>масл- (: масло)</i>	<i>-ара</i>	<i>маслара</i>	крушка, Славонија
<i>туришиј-</i>	<i>-ара</i>	<i>туришијара</i>	крушка, Алексинац

Четврти тип: **именичка осн. + -лија** (интегрише лексеме које изражавају особину плода):¹³

¹¹ Исти творбени образац уочен је и код имена животиња; С. Бабић (Babić 1986: 243) наводи следећа таква имена: *бисерка* (кокош), *наочарка* (змија).

¹² Као дериват блиске семантике Стевановић (1981: 509) наводи једино *лудара* („гљива и бундева”) и облик везује за придјевску основу. Као врсту бундеве, *лудару* даје једино Вук; обичније је (у источном дијелу штокавске територије) *лудаја* (исп. Речник САНУ). Ипак, изгледа да је врсту бундеве и врсту јабуке *лудаја* прикладније везивати за именичку основу, исп. рус. *луда* = глыба камня, гранита, песчаная отмель, каменистое русло реки (Фасмер, под одр. луда II). Бабић (Babić 1986: 105) наводи да се изведенице са суфиксом *-ара* ријетко граде од именичких основа, а међу примјерима сродне семантике наводи: *златара* (муха), *трепљара* (глиста), а неке друге из овога круга нису изведене од именичких општих дијелова. Клајн као именичка образовања с овим суфиксима наводи бројне ријечи већ према семантичком сродству (2003: 47–49), али не и примјере који би се односили на имена трава, воћака, животиња и сл.

¹³ Поред деривата *бакарлија* (= узенгија ... „првобитно, свакако од бакра”), *памуклија* („хаљина постављена памуком”), Стевановић (1981: 436–437) наводи још понеку изведену ријеч, напомињући да су оне (својим основинским дијелом) углавном турског поријекла, али могу бити и домаћег. Бабић међу примјерима за особу наводи *топузлија*, за ствар *памуклија* (Babić 1986: 188) – а варирање истог творбеног модела указује и на даљи развој значења, што показују и називи за воћке у нашој грађи: *памуклија* (јабука, Славонија), *топузтлија* (крушка, Ужице) итд. Клајн (2003: 146) међу изведеницама сродне семантике наводи *памуклија* (капутић од памука), а испушта немали број ријечи којим

имен. осн.	суфикс	изведеница	врста воћке (и локација)
<i>бардак-</i>	<i>-лија</i>	<i>бардаклија</i>	шљива, Фрушка гора
<i>памук-</i>	<i>-лија</i>	<i>памуклија</i>	јабука, Славонија итд.
<i>топуз-</i>	<i>-лија</i>	<i>топузлија</i>	крушка, Ужице

Пети тип: **именичка осн. + -њача** (интегрише лексеме које изражавају особину плода):¹⁴

имен. осн.	суфикс	изведеница	врста воћке (и локација)
<i>блат-</i> (: блато)	<i>-њача</i>	<i>блатњача</i>	јабука, Славонија
<i>зоб-</i>	<i>-њача</i>	<i>зобњача</i>	крушка, Врховина итд.
<i>пепел-</i> (: пепео)	<i>-њача</i>	<i>пепелњача</i>	крушка, Славонија

В. Топоним као давалац основе.

Тип: **топонимијска осн. + -ка** (интегрише лексеме које изражавају поријекло):¹⁵

топоним. осн.	суфикс	изведеница	врста воћке (и локација)
<i>Колубар-</i>	<i>-ка</i>	<i>колубарка</i>	јабука, Крагујевац
<i>Ноћај-</i>	<i>-ка</i>	<i>ноћајка</i>	јабука, Мачва
<i>Сарај-</i>	<i>-ка</i>	<i>сарајка</i>	крушка, Врховина

се именују воћке, међу њима и *памуклија* (јабука). Наводећи примјер *топузлија* (врста крушке), П. Радић закључује: „За разлику од књижевног језика, народни говори показују богатство изведеница на *-лија* управо у класи предмета ... плодова (врсте воћака), као и у области хроматске терминологије” (Радић 2001: 39).

¹⁴ Стевановић (1981: 532) наводи изведенице углавном с придјевским општим дијелом, међу којима би *зимњача* (без семантичке идентификације) једино могла, и морала, да има именичку основу. Наша грађа је, опет, показала да именичка осн. + *-њача* спада у нешто продуктивније творбене моделе; уз наведене у табеларном прегледу даћемо још које: *јагодњача* (крушка; јабука, Славонија), *медњача* (крушка, Зеница, Банија; шљива, Славонија), *провњача* (крушка, Врховина), *проњача* (: проја, прова – крушка, Шумадија) итд. Осим изведенице *рудњача* (која као да се односи на врсту гљиве?), Клајн (2003: 67) не наводи друге примјере сродне семантике. Па ипак, и овај има придјевски (*руд*, -а, -о), а не именички општи дио.

¹⁵ Овај творбени тип одавно је уочен код изведеница с топонимијским основама: „Имена појмова која карактеристику добивају према својој везаности за појам с именом географског објекта у основи као у: *дринка* и *дунавка* (воденица на Дрини и Дунаву), *колубарка* (колубарска крва), *пештерка* (овца или крва) итд. такође се изводе овим наставком” (Стевановић 1981: 482). За етнике женског рода који припадају истом творбеном типу, нпр. *Бугарка*, *Ваљевка*, *Сарајка* итд., исп. Клајн 2003: 134.

Г. Еортоним као давалац основе.

Тип: еортонимска осн. + суфикс *-ача/-јача* (интегрише називе воћака чији је временски оријентир зрења народни црквени празник).¹⁶

еортоним. осн.	суфикс	изведеница	врста воћке (и локација)
<i>Крстов-</i>	<i>-ача/-јача</i>	<i>крстовача</i>	јабука, Ниш, Банија
<i>Петров-</i>	<i>-ача/-јача</i>	<i>петровача</i>	јабука, Мачва итд.
<i>Томин-</i>	<i>-ача/-јача</i>	<i>томињача</i>	крушка

Преглед не даје могућност да се горенаведени творбени типови сврстају према доминацији, али, одмах да се каже – најпродуктивнији суфикси: *-ка*, *-ача/-јача*, *-ица* (посебно *-ка* и *-ача/-јача*), условили су настаanak најпродуктивнијих творбених модела. Творбени модели са придјевским, именичким или топонимијским општим дијелом и суфиксом *-ка*, творбени обрасци са придјевском, именичком или еортонимском основном и суфиксом *-ача/-јача*, те обрасци с придјевском основном и суфиксом *-ица* – одређивали су главни правац творбено-семантичког развоја српске воћарске терминологије.¹⁷ Остали напријед наведени творбени типови настали су у споју придјевских или именичких општих дијелова с неким продуктивнијим суфиксима, али не свим: придјевска осн. + *-ика/-јика*, придјевска осн. + *-уша*, именичка осн. + *-ара/-јара*, именичка осн. + *-лија*, именичка осн. + *-њача*. Они су фактор њене ширине, њене пуноће и творбене разноврсности.

Ови творбени типови, и бројни други мање продуктивни и непродуктивни, углавном имају структуралне суфиксе као своје творбене чланове (структурално значење суфикс *-ица* има и у називу *дуњица*: *Између јабука и крушака највише се препоручују: јабуке . . . дуга, дуњица* (Тодоровић 1899: 257), што посредно показује њен истокорени синоним: *гуњарка* (јабука, Поцерина)). Па ипак, међу народним називима наших воћака нађе се и покоји образац и с каквим другим суфиксом који изведеници даје какво специфично семантичко обиљежје. То је моциони суфикс *-а*: *бунарџика*

¹⁶ Термин **еортоним** у новије вријеме користи се у радовима руских лингвиста; еортоними обухватају црквене називе православних празника; примјерљиво на наше прилике, то је нпр. *Спомен Св. апостола Петра и Павла*; ми га користимо и за народна имена православних празника у духу претходног: *Петров* или *Петровдан*. Од изведеница на *-ача/-јача* с оваквом основном, С. Бабић (Babić 1986: 78) наводи једино: *михољача*. Такве основе су бројне, од њих су настали „називи воћки односно плодова названих по празнику који пада у време њиховог сазревања: *ивањача, петровача, илињача* . . .” (Клајн 2003: 66).

¹⁷ Ови типови разрађени су у поменутој монографији (Јошић 2016: 140–141) и отуд се преузимају с неким ситнијим измјенама и допунама.

(према топониму *Бунарџик* – јабука); хипокористички суфикс *-а*: *ђула* (: *ђул-*, *ђулабија* – јабука), *јелива* (: *lif-*, *јеливанка* – јабука, Ужице), *савка* (: *савк-*, *беросавка* – шљива, Врховина) итд.;¹⁸ пејоративни суфикс *-урда*: *маљавурда* (: *маљав* – бресква, Бачка).¹⁹ Дериватом *маљавурда* шири се уски круг (анатомске) лексике с овим суфиксом и показује како се он потенцијално може везати и за придјевске основе. Наведени творбени обрасци специфичне семантике и бројни други с мање продуктивним и непродуктивним суфиксима као творбеним члановима представљају показатељ њене специфичности и њене боје, уопште показатељ творбеног потенцијала српске воћарске терминологије.

Саодносећи се чврсто са лексиком ближих или даљих тематских група ријечи, својим разноликим видовима именовања (метафоричке и реалне природе), снагом својих творбено-семантичких образаца – српска народна воћарска терминологија чврсто се уткала у лексички систем српскога језика. Утврђивање њених односа и веза с воћарском лексиком других језика, словенских или балканских, трагање за културолошким факторима што се одражавају у именовању, упоредно праћење мотивисаности или творбеног развоја – унијело би нову свјетлост и оснажило опште знање о овој терминолошкој области.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бошковић 1978:** Р. Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности.
- Вук:** В. Ст. Караџић, *Српски рјечник* (четврто државно изд.), Београд, 1935.
- Гортан Премк 1997:** Д. Гортан Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, прво издање, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2007:** Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

¹⁸ Употреба хипокористичког суфикса *-а* редовно је подразумијевала извођење од већ постојећих назива; у таквим случајевима већ постојећи назив користи се као мотивна ријеч, а њена основа се редовно скраћује. То најбоље посвједочује однос: *јеливанка* (јабука, Ужице) / *јелива* (јабука, Злакуса); *елифанка* (јабука, Пожешко Поље), *елифалма* (јабука, Зеница) / *елифа* (јабука, Полимље).

¹⁹ Наводећи неке примјере које је забиљежио А. Белић, М. Стакић даје још покоји (*ручурда*, *гласурда*), те подвлачи да је ријеч о сложеном суфиксу с творбеном компонентом *-да* несловенскога поријекла, суфиксу карактеристичном само за српскохрватски језик (Стакић 1988: 222).

- Јошић 2016:** Н. Јошић, *Воћарска лексика и терминологија у српском језику*, Монографије, књ. 24, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Клајн 2003:** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику* (други део, суфиксација и конверзија), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Матијашевић 1986:** Ј. Матијашевић, *Метафоризација као средство номинације*, *Језик и пракса*, књ. 1, Приштина, 91–102.
- Радић 2001:** П. Радић, *Турски суфикси у српском језику са освртом на стање у македонском и бугарском*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 17.
- Речник МС:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. 1–6, Нови Сад: Матица српска (Матица хрватска), 1967–1976.
- Речник САНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 1–19, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–2014.
- Симић 2001:** Р. Симић, *Српска граматика I (Увод, фонологија, морфологија)*, друго изд., Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Стакић 1988:** М. Стакић, *Деривациона фонетика именица и придева у јужнословенским језицима*, Београд: Филолошки факултет.
- Стевановић 1981:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.
- Тодоровић 1899:** Б. Тодоровић, *Воћке и воће*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ћорић 1991:** Б. Ћорић, *О неким творбеним моделима са становишта језичке економије*, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 20/2, 325–334.
- Ћорић 2008:** Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Фасмер 1986–1987:** М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка, I–IV* (превод с немског и дополнения О. Н. Трубачева), друго изд., Москва.

*

- Babić 1986:** S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb: JAZU, Globus.
- Bubić 1948:** Š. Bubić, *Izbor sorti voćaka za Bosnu i Hercegovinu (voćni sortiment)*, Sarajevo: Svjetlost.

Maretić 1963: T. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga kwiževnog jezika*, treće, nepromijenjeno izdanje, Zagreb: Matica hrvatska.

Zgusta 1991: L. Zgusta, *Priručnik leksikografije*, Sarajevo: Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Nedo Jošić

FOLK NAMES OF FRUITS IN THE SERBIAN LANGUAGE IN LIGHT
OF MORE IMPORTANT DERIVATION MODELS

Summary

The core and most important part of the Serbian fruit terminology consists of folk names of fruit trees. Development and formation of their names was followed by numerous semantic parameters. Among them a special place is occupied by fruit yield as the most powerful inducer in the process of naming. Designation itself was marked primarily by adjectives and nouns, and with these, toponymic and heortonymic roots and many suffixes as generative constituents. Among them, productive and more productive suffixes attached to the above mentioned roots brought about the emergence of major generative-semantic models. More important formative types, differentiated according to the root provider in this paper, for example, **adjective as the root provider**: generative type **adjective root + suffix -ka**: *белка* (apple, Vranje, etc.) marked the main direction of development of the Serbian fruit terminology. Other less productive generative types and production with infrequent or unproductive suffixes are the indication of its broadness, its generative-semantic features, and in general, its lexical-semantic potential.

Keywords: Serbian fruit terminology, Semantics, Word-formation, Lexicology, Serbian language.